УДК 343.34

Олійничук Роман Петрович,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права
та процесу юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

РОЗМЕЖУВАННЯ ГРУПОВОГО ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ З МАСОВИМИ ЗАВОРУШЕННЯМИ

Проаналізовано погляди науковців на правові категорії, які стосуються розмежування групового порушення громадського порядку з масовими заворушеннями. Встановлено відмінності між груповим порушенням громадського порядку та масовими заворушеннями. Досліджено історію трансформації поняття ««масові заворушення». Подано приклад судової практики щодо дій, які призвели до групового порушення громадського порядку та суттєвого порушення роботи транспорту й установи. Обґрунтовано авторський висновок про відмінність складів досліджуваних злочинів.

Ключові слова: *кримінальна відповідальність, злочин, ознаки, групове порушення громадського порядку, масові заворушення.*

Олийничук Р. П.
Разграничение группового нарушения общественного порядка с массовыми беспорядками
Проанализированы взгляды ученых на правовые категории, которые касаются разграничения группового нарушения общественного порядка с массовыми беспорядками. Установлены различия между групповым нарушениям общественного порядка и массовыми беспорядками. Исследована история трансформации понятия «массовые беспорядки». Приведен пример судебной практики в отношении действий, которые привели к групповому нарушению общественного порядка и существенному нарушению работы транспорта и учреждения. Обоснованно авторский вывод о различии составов исследуемых преступлений.

Ключевые слова: *уголовная ответственность, преступление, признаки, групповое нарушение общественного порядка, массовые беспорядки.*

Oliynychuk R.
Differentiation of group breach of the public order and the mass disturbances
The scientists' points of views on legal categories related to differentiation of group breach of the public order and mass disturbances were analyzed. The differences between group breach of the public order and mass disturbances were established. The history of the concept transformation of «mass disturbances» was studied. The example of judicial practice on actions that led to group breach of the public order and substantial disruption of transport and organization was presented. The author's conclusion about the difference between formulations of investigated crimes was grounded.

Keywords: *criminal liability, crime, signs, group breach of the public order, mass disturbances.*

Постановка проблеми. Боротьба зі злочинністю неможлива без активізації протидії груповим порушенням громадського порядку. Незважаючи на те, що запобіганню груповим порушенням громадського порядку приділено значну увагу, багато питань ще є спірними, інші розроблені недостатньо ґрунтовно. Насамперед це стосується розуміння його кваліфікуючих ознак, відмежування даного злочину від суміжних деліктів. Водночас практика має певні проблеми, а деколи й допускає помилки при застосуванні ст. 293 Кримінального кодексу України. Покращення потребує і саме кримінальне законодавство, що регулює відповідальність за групове порушення громадського порядку. Саме це свідчить про актуальність дослідження відмежування групового порушення громадського порядку від суміжних злочинів, зокрема масових заворушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо розмежування групового порушення громадського порядку з масовими заворушеннями розглядались у працях українських вчених, зокрема В. В. Кузнєцова, І. М. Копотуна, П. В. Шалдирвана, О. І. Зінченко та ін. Так, монографічна робота В. В. Кузнєцова висвітлює проблему кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності [11]. Дослідження І. М. Копотуна присвячене громадському порядку як об'єкту кримінально-правової охорони [6]. П. В. Шалдирван ґрунтовно висвітлив методику розслідування масових заворушень [17]. О. І. Зінченко у своїй монографії приділив увагу поняттю, видам і кваліфікації одиничних злочинів [4]. Однак, незважаючи на доволі значні наукові здобутки у цьому напрямі, багато аспектів даної проблематики, зокрема чітке роз-

межування групового порушення громадського порядку з масовими заворушеннями, залишаються малодослідженими та спірними, особливо у їхньому практичному застосуванні під час кваліфікації злочинних діянь.

Цілі даної статті – здійснення аналізу чинного кримінального законодавства та поглядів науковців на правові категорії, які стосуються розмежування групового порушення громадського порядку з масовими заворушеннями, та обґрунтування власного висновку про відмінність даних складів злочинів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. 293 Кримінального кодексу (КК) України груповим порушенням громадського порядку є організація групових дій, що призвели до грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації, а також активна участь у таких діях [9]. Водночас ст. 294 КК України масовими заворушеннями визнаються і організація таких заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, що використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях [9].

На підставі аналізу вищезазначених норм кримінального законодавства України можна зробити висновок, що спільною ознакою обох складів злочинів є те, що вони посягають на один родовий об'єкт (громадський порядок) – це урегульовані нормами права та поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність суспільні відносини, що складаються у сфері забезпечення нормальних умов відпочинку, побуту і спокою людей. Також однакові ознаки вбачаються в таких елементах складів злочинів, як суб'єкт (є осудна особа, що досягла 16-річного віку) та суб'єктивна сторона (умисел).

Певною спільною ознакою цих правопорушень є те, що вони належать до злочинів збирального характеру, тобто «… вони здатні спричинити шкоду невизначеному колу суспільних відносин, і за своєю суттю є узагальненими поняттями, що потребують конкретного наповнення» [4, с. 143].

Відповідно до авторської позиції розмежування між вказаними злочинами слід проводити за такими відмінностями (табл. 1).

Таблиця 1

Відмінності між груповим порушенням громадського порядку та масовими заворушеннями

Обов'язкові ознаки складу злочину, за якими розмежовуються відповідні склади злочинів	Групове порушення громадського порядку	Масові заворушення
1	2	3
предмет	відсутній	майно, будівлі, споруди
потерпілий	відсутній	громадяни, представники влади
дія	1) організація групових дій; 2) активна участь у групових діях.	1) організація заворушень; 2) активна участь у масових заворушеннях.
причинний зв'язок	наявний	відсутній
наслідки	грубе порушення громадського порядку; суттєве порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації.	відсутні
спосіб	відсутній	через насильство над особою; шляхом погромів, підпалів, знищення майна; через захоплення будівель або споруд; насильницьке виселення громадян; опір представникам влади із застосуванням певних знарядь.
знаряддя	відсутні	зброя або інші предмети, що використовувалися як зброя
форма вини	прямий та непрямий умисел	прямий умисел, психічне ставлення винного до наслідків, передбачених ч. 2 ст. 294 КК, може характеризуватися умислом або необережністю.

Передусім варто зазначити, що окремі науковці, зокрема М. Й. Коржанський, не вбачають принципових відмінностей у характері дій учасників масових заворушень та групових порушень громадського порядку. Вони звертають увагу переважно на кількісний критерій – наявність маси, юрби людей як специфічну ознаку тільки масових заворушень [7, с. 418]. Така ознака масових заворушень безпосередньо в

диспозиції норми не зазначена. Виникає питання: звідки вона з'являється? Відповідь на це питання дає тлумачення терміна «масове», яке пов'язується з масою людей.

Як відомо, у кримінально-правовій теорії XIX ст. термін «збіговисько» після 1917 р. трансформувався в поняття «масові заворушення» [10, с. 57]. Так, М. С. Таганцев зазначав: «Поняття збіговиська означає об'єднання заради загальних дій або заради загальної мети більш-менш значного числа осіб, маси людей; до того ж поняття множини не може бути визначено будь-якими ознаками, особливо вказаними в законі, а встановлюється за обставинами кожного випадку» [16, с. 57]. З довідкової літератури можна дізнатися, що поняття «натовп» визначається як «скупчення людей, збіговисько» [2].

Таким чином, теорія кримінального права тісно пов'язує термін «натовп» з масовими заворушеннями, але не пропонує чіткі кількісні характеристики цього поняття [5, с. 45; 7, с. 418]. На нашу думку, неможливо чітко визначити кількісні характеристики натовпу і, відповідно, складу злочину масових заворушень. Слушною є думка Ю. М. Демідова, що поняття маси людей, натовпу доволі умовне [3, с. 30]. Це пов'язано з тим, що законодавець не зазначає, яка кількість людей потрібна для визначення заворушень масовими. Вважається, що зазначена кількість людей для наявності цієї ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 294 КК України, має бути достатньою, щоб перекрити транспортні шляхи, зірвати проведення масових заходів, тобто контролювати доволі значні території [10, с. 147]. Звичайно, залежно від того, наскільки великий натовп, може бути заподіяна більша або менша шкода різним об'єктам кримінально-правової охорони [10, с. 57]. У судовій практиці трапляються ситуації, коли навіть десять осіб визнавали фактично натовпом [8].

Так, 12.07.2014 р. о 17 год. 00 хв. особа В. та особа А., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, з іншими особами у кількості біля 10 осіб, знаходячись у громадському місці в м. Могилів-Подільському Вінницької області поряд із житловим будинком, діючи умисно та усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, брали активну участь у вчиненні групових дій щодо порушення громадського порядку, а саме: разом з іншими учасниками натовпу недотримувалися встановлених правил поведінки у громадських місцях та порушували встановлений порядок проведення мирних мітингів, пікетування, демонстрацій та за допомогою сміттєвих контейнерів, автомобільних шин і уламків цегли перекрили проїжджу частину автодороги, яка є магістральним виїздом із території України до республіки Молдова.

Внаслідок вказаних дій групи осіб у кількості біля 10 осіб за активної участі особи В. та особи А. утворився затор із автомобілів, які протягом приблизно 30 хвилин не могли перетнути державний кордон України, що призвело до порушення функціонування державної установи – митного поста «Дністер» Вінницької митниці. При виїзді слідчо-оперативної групи в складі працівників Могилів-Подільського МВ УМВС України у Вінницькій області та під час спілкування із особою В. та особою А. останні ігнорували законні вимоги працівників міліції розблокувати проїжджу частину автодороги, при цьому грубо в нецензурній формі та присутності інших осіб висловлювалися щодо працівників міліції та діючої влади.

Таким чином, своїми умисними діями особа В. та особа А. вчинили кримінальне правопорушення (злочин), передбачене ст. 293 КК України, тобто активна участь у групових діях, що призвели до грубого порушення громадського порядку та суттєвого порушення роботи транспорту, установи [1].

При груповому порушенні громадського порядку також не визначені чітко кількісні параметри групи, яка вчиняє відповідні злочинні дії. Тому дана ознака, зважаючи на її оціночний зміст, не може бути використана для розмежування вказаних злочинів.

Існує інша позиція в кримінально-правовій науці, а саме: вказані злочини слід розмежовувати насамперед за об'єктами посягань. Так, Ю. М. Демідов вважає, що групове порушення громадського порядку, на відміну від масових заворушень, навіть будучи спрямованими на дезорганізацію нормальної діяльності державних установ, не посягають на основи влади [3, с. 54].

Остання позиція є дискусійною, оскільки, як вже зазначалося, розташування в єдиному розділі відповідних складів злочинів у системі Особливої частини КК України й, відповідно, однаковий родовий та основний безпосередній об'єкт не дають обґрунтованих підстав для інших висновків. Можливо, слід говорити про відмінність у додаткових безпосередніх об'єктах. За ст. 294 КК України додатковим обов'язковим об'єктом цього злочину залежно від конкретної форми його вияву є життя і здоров'я особи, конституційні права людини і громадянина, відносини власності, відносини, що забезпечують нормальну роботу органів влади, правоохоронних органів, здійснення громадянами діяльності з охорони громадського порядку або громадська безпека; за ст. 293 КК України, як раніше зазначалося, – порядок роботи транспорту, підприємств, установ чи організацій.

Слід врахувати й думку П. В. Шалдирвана, який вказує, що масові заворушення також можуть мати хуліганський характер, але, на відміну від дій, передбачених ст. 293 КК України, виходять не від окремої групи, а від натовпу (масового скупчення людей) [17, с. 45].

Як було зазначено в табл. 1, групове порушення громадського порядку має матеріальний склад злочину (наявність дії, причинного зв'язку та наслідків), масові заворушення слід вважати формальним складом злочину.

На думку В. В. Кузнецова, закінчення вказаного складу злочину слід визначати залежно від форми вчинення злочину: злочин у формі організації масових заворушень буде вважатися закінченим, коли дії з організації масових заворушень призвели до вказаних у диспозиції ч.1 ст. 294 КК наслідків (окремі з них за своїм змістом є діями): насильство над особою, погроми, підпали, знищення майна, захоплення будівель або споруд, насильницьке виселення громадян, опір представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя; активна участь у масових заворушеннях може вважатися закінченим складом злочину, коли настали наслідки (насильство над особою, погроми, підпали, знищення майна) або вчинені дії (захоплення будівель або споруд, насильницьке виселення громадян, опір представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя) [10, с. 61]. Тобто фактично пропонується склад злочину, передбачений ч.1 ст. 294 КК України, визнавати за конструкцією як матеріально-формальний. Таку саму позицію підтримав і В. Т. Дзюба [13, с. 61].

В. О. Навроцький та Л. С. Кучанська вважають, що злочин (ст. 294 КК України) є закінченим з моменту початку масових заворушень – вчинення конкретних актів насильства, погромів тощо [14, с. 834; 15, с. 595]. На думку П. С. Матишевського, злочин є закінченим тоді, коли дії з організації масових заворушень призвели до вказаних у диспозиції статті діянь або до спроби їх вчинення [12, с. 607].

Останні думки більш переконливі, оскільки законодавець чітко не розмежував у диспозиції норми дію та наслідок. Ці складові ознаки об'єктивної сторони нерозривно пов'язані між собою. Тому аргументованою є думка, що масові заворушення мають формальний склад злочину.

Досить ґрунтовну систему відмінностей між вказаними злочинами пропонує В. В. Кузнецов: у джерелі ініціативи (при групових порушеннях громадського порядку дії, як правило, виходять від окремої групи людей, а при масових заворушеннях – дії виходять, як правило, із натовпу); у характері злочинних дій (при групових порушеннях громадського порядку переважна більшість людей веде себе пасивно, лише виконуючи вказівки окремих організаторів, а при масових заворушеннях – переважна більшість людей веде себе активно, навіть не виконуючи вказівки окремих організаторів); у типових діях (при групових порушеннях громадського порядку: відмова звільнити приміщення чи певну територію, ігнорування розпоряджень адміністрації чи представників влади, відмова припинити незаконні мітинги, пікетування, демонстрації тощо, а при масових заворушеннях: супроводжуються насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя); у динаміці (при групових порушеннях громадського порядку число учасників суттєво не збільшується, вони не зростають кількісно, а при масових заворушеннях – число учасників може постійно зростати) [10, с. 55]. Погоджуючись з вказаними відмінностями, можна зазначити, що такі розбіжності, як джерело ініціативи та динаміка злочину, є доволі загальними й тому їх важко довести під час досудового слідства.

Остання відмінність стосується ознак суб'єктивної сторони складів злочинів. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 294 КК України, характеризується прямим умислом, але психічне ставлення винного до наслідків, передбачених ч. 2 ст. 294 КК України, може характеризуватися умислом або необережністю. Однак, на відміну від злочину, передбаченого ст. 294 КК України, при груповому порушенні громадського порядку можливий як прямий, так і непрямий умисел.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок про відмінність складів злочинів, які передбачені ст. ст. 293 та 294 КК України, яка полягає: 1) в ознаках об'єкта (в додатковому обов'язковому об'єкті, предметі, потерпілому); 2) в ознаках об'єктивної сторони (в характері типових злочинних дій, у способі вчинення злочину, в причинному зв'язку, в наслідках, знаряддях вчинення злочину); 3) у конструкції складів злочинів (за ст. 293 КК України – матеріальний, а за ч.1 ст. 294 КК України – формальний); 4) в ознаках суб'єктивної сторони складів злочинів (за ст. 293 КК України можливий як прямий, так і непрямий умисел, а за ч.1 ст. 294 КК України – умисел, за ч. 2 ст. 294 КК України – як умисел, так і необережність щодо наслідків).

Однак, як засвідчують дестабілізаційні процеси в українському суспільстві, зумовлені останніми політичними й економічними подіями в Україні, визріла нагальна потреба у розмежуванні групового порушення громадського порядку від інших суміжних злочинів, що є перспективами наших наступних досліджень.

Література

1. *Вирок Могилів-Подільського міськрайонного суду Вінницької області у справі № 138/2357/14-к від 08 серпня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40070989.*
2. *Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка [Електронний ресурс] / Даль В. И. – Режим доступу до словника : http://slovari.299.ru.*
3. *Демидов Ю. Н. Массовые беспорядки: уголовно-правовой и криминологический аспекты / Демидов Ю. Н. – М. : Академия МВД СССР, 1994. – 84 с.*
4. *Зінченко О. І. Одиничні злочини: поняття, види, кваліфікація : Монографія / О. І. Зінченко, В. І. Тютюгін. – Харків : Фінн, 2010. – 256 с.*
5. *Ильясов А. З. Уголовно-правовые и криминологические проблемы массовых беспорядков : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Ильясов Арзулум Зиявдинович. – Махачкала, 1999. – 222 с.*
6. *Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Копотун Ігор Миколайович. – К., 2008. – 213 с.*
7. *Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / Коржанський М. Й. – [вид. 3-тє доповн. та переробл.]. – К. : Атіка, 2007. – 592 с.*
8. *Кримінальна справа № 11–а–855/08 // Архів Апеляційного суду м. Києва.*
9. *Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua.*
10. *Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку та моральності : практ. посіб. / В. В. Кузнецов ; за заг. ред. В. І. Шакуна. – К. : Паливода А. В., 2007. – 160 с. – (Практика та право).*
11. *Кузнєцов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : моногр. / Кузнєцов В. В. – К. : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. – 908 с.*
12. *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відпов. ред. С. С. Яценко. – [4-те вид., переробл. та доповн.]. – К. : А.С.К., 2005. – 848 с. – (Нормативні документи та коментарі).*
13. *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. – Т. 2 / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – [3-тє вид., перероб. та доповн.]. – К. : Алерта ; КНТ ; Центр учбової л-ри, 2009. – 624 с.*
14. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Грищук, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [6-те вид., перероб. та доповн.] – К. : Юридична думка, 2009. – 1236 с.*
15. *Уголовный кодекс Украины : научно-практ. комментарий / [Е. Н. Алиева, А. П. Бабий, Л. К. Гаврильченко и др.] ; отв. ред. Е. Л. Стрельцов – 7-е изд. перераб. и дополн. – Х. : Одиссей, 2010. – 904 с.*
16. *Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года. – [6-е изд., пересмотр. и доп.]. – СПб. : Изд. Н. С. Таганцева, 1889. – 775 с.*
17. *Шалдирван П. В. Методика розслідування масових заворушень: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Шалдирван Павло Валерійович. – К., 2005. – 210 с.*